

TEMEIUL FILOSOFIC AL PREVIZIUNII

Anghelina SUCEVEANU,
doctor, conferențiar universitar
Departamentul Filosofie și Antropologie, USM

Fiecare persoană nu numai că în orice zi, ci practic în fiecare minut recurge la previziune. Datorită acestui fapt, omul are posibilitatea nu numai să reacționeze la evenimente, dar și să le gestioneze, și corespunzător să fie liber pentru a-și construi viața, în funcție de propria voință, dar nu voinței circumstanțelor sau întâmplării/hazardului. Despre o astfel de legătură dintre previziune, gestionare și libertate a menționat deja Aristotel, atunci când, deosebind între omul liber și sclav, a remarcat că „primul (omul liber) datorită capacităților sale intelectuale este în stare să prezică și, astfel, prin natura sa, este puternic și domină”. În acest context, capătă sens și fraza lui Francis Bacon: „Cunoștințele prezintă puterea”. Știința permite previziunea unor astfel de evenimente, cunoașterea cărora nu poate fi posibilă în limitele cunoașterii comune, și asemenea fapte, care nu pot deveni obiecte ale experienței. Datorită științei, se mărește puterea omului și, corespunzător, libertatea lui. Cu toate acestea, previziunea deocamdată este un termen destul de problematic. În primul rând, din punctul de vedere al bunului simț, conceptul de *previziune* are o reputație dubioasă, care necesită o formulare mai corectă a criteriilor, pentru a distinge între previziunea științifică și predicțiile astrologice, și presupunerile clarvăzătorilor. În al doilea rând, în mod repetat, sub semnul îndoielii este pusă atât legătura logică a previziunii, cât și posibilitatea demonstrării viitorului sau necunoscutului. În cele din urmă, rămâne pe deplin neclarificat rolul pe care-l joacă previziunea în cunoaștere. Ca urmare, putem vorbi despre necesitatea studierii și analizei mai profunde a acestui concept, care are o importanță deosebită în actualitate.

Cerința creșterii gradului de operaționalizare a dominării schimbărilor de viitor, care afectează modul de viață al omului contemporan, face necesară, depășirea cunoașterii comune în abordarea previziunii și ridicarea studiului acesteia la nivelul cunoașterii științifice. Așa se face că unul și același termen este întrebuințat în mai multe accepții, iar notații diferite ca: anticipare, previziune, predicție, prognoză, așteptare sunt utilizate frecvent cu același înțeles. Conceptul de previziune este folosit, de cele mai multe ori, în sensul de „cunoștințe despre viitor”. Cu toate că numeroși autori consideră această definiție ca unica posibilă, este evident că aceasta reflectă doar un aspect particular al previziunii. Etimologia conceptului *previziune* semnifică căpătarea cunoștințelor până la „vedere”, adică până la observație, la trecerea gândirii omenești peste hotarul cunoștințelor empirice date în regiunea empiric neasimilată. Folosit într-un sens larg conceptul de previziune este interpretat ca

o anticipare a unui fapt nou. Raportându-se la un fapt nou, previziunea acoperă anticiparea oricărui obiect, eveniment sau proces care nu a intrat în obiectivul unei operații cognitive, sau nu a constituit încă obiect de observație și experiment din partea subiectului cunoscător. Prin extensiunea sa, definiția la care ne-am referit corespunde previziunii pure, pe care savantul francez Bertrand de Juvenel o numește predicție științifică deosebind-o de predicția istorică. După Bertrand de Juvenel, diferența dintre ele constă în faptul că predicția științifică este validă în orice timp, deci se referă la raporturi atemporale (cum ar fi de ex. prevederea faptului că un anumit element chimic va reacționa cu un alt element chimic cunoscut). Predicția istorică anticipează, în schimb, stări de fapt sau stări finale ce se vor realiza într-un anumit interval de timp, ori rezultate ce depind de acțiunea agenților umani. Previziunea teoretică/pură/științifică poate fi certă numai dacă satisface cerința ca legile și condițiile de desfășurare să nu fie tulburate, în întreaga lor perioadă avută în vedere, de factori străini, de perturbații ale căror efecte nu pot fi în prealabil calculate. Deoarece previziunea teoretică anticipează stările finale făcând abstracție de situația lor în timpul fizic real, se consideră că ar avea un caracter atemporal. Fără a ne angaja într-o dispută mai largă la această temă, menționăm că previziunea teoretică prezintă și determinatii temporale specifice. Aceste determinatii aparțin însă timpului logic și celui cognitiv. De altfel, tocmai determinatia temporală, care îi este caracteristică, deosebește o construcție logică de tip previzional de una de tip explicativ.

După gradul lor de concretizare, se pot distinge mai multe forme de previziuni. Una dintre formele mai concrete este predicția. În cercetările previzionale, termenul de predicție și cel de previziune se utilizează indistinct. Din motive stilistice, ei pot fi luați totuși ca sinonime într-un anumit context. Studiile previzionale însă atestă și existența unor încercări de a distinge tranșantă a acestora. Bunăoară, în literatura de specialitate de limbă franceză, termenul de predicție apare mai cu seamă cu un sens mai peiorativ de profeție sau construcție ocultă. Pentru exprimarea rațională și științifică a viitorului, se utilizează cu precădere termenul de previziune. În lucrările de limbă anglo-saxonă și rusă, cei doi termeni apar și ca sinonime, predominând totuși tendința de a concepe previziunea ca pe o operație mai pronunțată teoretic decât predicția. Aceasta este tendința dominantă în literatură de specialitate actuală. Dacă tentința respectivă va avea câștig de cauză, atunci predicția își va găsi un sens precis, acela de a exprima stări viitoare, evenimente și procese inexistente în momentul enunțării, dar care se pot realiza în viitor.

Predicția este astfel operația de anticipare mintală a stării (sau a stărilor) viitoare a (sau ale) unui sistem, luându-se ca bază a acestei anticipări cunoașterea legilor ce guvernează devenirea lui și cunoașterea stării (sau a stărilor) lui trecute. Prefigurând în plan cognitiv starea viitoare a unor

evenimente sau serii de evenimente, predicția poate lua fie forma de enunțare a efectului când se cunoaște cauza, fie invers, de anticipare a cauzei când se cunoaște în prealabil efectul ei posibil.

O mare răspândire în limbajul cercetărilor previzionale cunoaște și termenul de prognoză. În prezent, se disting mai multe sensuri ale acestuia: frecvent, termenul de prognoză se bucură de un înțeles identic cu cel de previziune și predicție. Alteori, prin prognoză se înțelege previziunea de ordinul cunoașterii comune. Prognoza trebuie considerată ca o concretizare a predicției: „măine la orele x , în zonele y temperatura va fi de 20 de grade C”. Ca și predicția, prognoza este o operație de anticipare a unor fenomene viitoare ale naturii, societății și cunoașterii. Notele prin care ea se distinge de predicție constau, în general, în precizarea mai mult sau mai puțin exactă a determinațiilor cantitative și în încercarea de a stabili coordonatele spațiale și temporale (sau măcar tempotale) ale fenomenelor prognozate. Din înfățișarea aspectelor sau nivelurilor de concretizare a previziunii a rezultat, pe baza raportării lor la obiectul pe care îl anticipează, că doar predicția și prognoza pot fi socotite operații strict necesare în analiza conceptului de previziune. Astfel, previziunea este anticiparea întemeiată inițial pe observație empirică, apoi pe cunoașterea unor legi, fie a unui fenomen existent, dar neconstatat încă experimental (ex. previziune a unui nou element), fie a unui fenomen sau eveniment care urmează să se producă în viitor, fie a tentinței generale de dezvoltare, a evoluției probabile a unui proces sau sistem natural, social. Alături de explicație, sistematizare ș.a., previziunea îndeplinește rolul uneia dintre principalele funcții ale teoriei științifice și este o expresie a caracterului active al gândirii teoretice.

Problema previziunii a solicitat gândirea filosofilor încă din antichitate, grecii remarcându-se prin apelul repetat la Oracolul din Delfi, oracol care le prezicea victoria sau înfrângerea în războaiele cu perșii ș.a. În epoca modernă, anticiparea evoluției evenimentelor a devenit o necesitate tot mai stringentă, iar în zilele noastre anticiparea cursului fenomenelor economice, politice și sociale se face cu o rigoare mereu crescândă. Aportul științei rămâne decisiv, dar previziunea nu a încetat să preocupe filosofii de cele mai diferite orientări. Soluția viabilă la previziune se conturează în sfera conlucrării științei și filosofiei, fapt observat și de filosoful englez Karl Popper. El face o analiză comparativă între previziunea savanților preocupați de științele naturii și previziunea savanților preocupați de științele sociale. Popper nu subestimează puterea de predicție din științele naturii, dar își concentrează atenția asupra puterii de previziune din domeniul științelor sociale. Căci este fascinant și aproape miraculos să prezici mersul evenimentelor din societate, în condițiile în care ești „actor” direct sau indirect al evenimentelor din societate. De altfel, fiecare individ uman responsabil participă – cu voie sau fără voie – la construcția sau deconstrucția relațiilor sociale în care este implicat inevitabil, ca membru al diferitelor grupuri sociale sau comunități

umane. Cu atât mai interesant și util devine rolul filosofului în previziunea cursului „imprevizibil” al complicatelor fenomene și procese sociale.

Cercetătorilor de astăzi, din toate ramurile științei, li se impune cu o evidență tot mai accentuată teza că nu se poate face știință atâta vreme, cât se face abstracție de principiile determinismului și indeterminismului, cât și de cel al abordării sistemice a fenomenelor de investigat. În studiile previzionale, principiile nominalizate revin la cerința corelării cercetării tendințelor, a factorilor care generează viitorul și indicatorilor sociali-globali, cu studiul tuturor legilor și cauzelor de care depind fenomenele anticipate, urmărindu-se descifrarea interdependenței lor organice. În felul acesta, evoluția viitoare a fenomenelor nu este doar descrisă, ci și explicată, ceea ce diminuează riscurile de a emite prezumții eronate, arbitrare și pronunțat subiective privitoare la desfășurarea lor viitoare. Cel mai edificator exemplu asupra identității semnalate se pare a fi controversa dintre Aristotel și filosofii megarici privitoare la modul de determinare a fenomenelor viitoare contingente. Aristotel susținea determinarea ontică a cursului evenimentelor; deci, după el, contingenta face parte din însăși substanța acestei determinări. Megaricii, în schimb, propovăduiau un determinism logico-necesar exclusivist. Rezolvarea raportului dintre previziune și determinism a generat și generează vii polemici și în filosofia modernă, și în filosofia contemporană. În concepția unor epistemologi, de regulă pozitiviști, dependența determinismului de previziune îmbracă forma sau expresia următoare: determinismul semnifică posibilitatea dobândirii unor procedee exacte, prin care se pot stabili sau determina măsurătorile ulterioare pe baza celor anterior efectuate.

Previziunea nu poate fi separată de acțiune. Una din cele mai reușite expresii ale unității de ansamblu dintre acțiune și previziune o întâlnim la teoreticianul italian Antonio Gramsci (1891-1937), potrivit opiniei căruia „prevedem” în măsura în care acționăm, în care aplicăm un efort voluntar și contribuim concret la crearea rezultatului prevăzut. Orice acțiune, orice proiect se bazează pe calcule în care se împletesc judecăți asupra situațiilor trecute și ipoteze asupra mediului viitor al subiectului activ. Prima etapă constă în identificarea evenimentelor considerate ca posibile; cea de-a doua, în a stabili pentru ele grade de verosimilitate și, dacă este posibil, de probabilitate. Cele mai flagrante erori de previziune constau în producerea de evenimente care nu au fost explicit identificate, în prealabil, ca posibile. Cum remarca Paul Valery, asemenea erori se produc neconștient.

Interacțiunea dintre previziune și acțiune este identificată cu caracterul inevitabil intenționat, adică de urmărire a unor rezultate finale, proprii oricărei activității umane. În realitate, previziunea cuprinde doar o parte din reflecția umană de anticipare și numai anumite laturi ale activității intenționale a omului. Unele dintre nedumeririle ce se pot isca în legătură cu această problemă: oare

previziunea se constituie simultan cu acțiunea sau o premerge și o însoțește; orice previziune ce se leagă de acțiune contribuie la crearea rezultatului acesteia din urmă; oare numai o anumită formă de previziune are consecințe asupra rezultatului acțiunii; este previziunea reductibilă la proiectarea acțiunii; previziunea este singura operație prin care acțiunea capătă determinațiile viitoare.

Soluționarea acestor întrebări nu este posibilă, fără a stabili în prealabil principalele determinații ale acțiunii, care, într-o prezentare schematică, pot fi astfel grupate:

- a) determinațiile structurale sau structura acțiunii;
- b) determinațiile sau sistemul operațiilor inerente ei;
- c) determinațiile ce țin de raportul în care există acțiunea și ambianța ei socială și naturală.

Numeroasele încercări existente de descifrare a structurii acțiunii (T. Parsons, T. Kotarbinski, L. Couffignal, A. Touraine, A. Apostol, I. Tudorescu, C. Popa) evidențiază următoarele părți componente ale acesteia: agentul, obiectul, situația și realizarea. Sistemul operațiilor (după Couffignal) presupune: a) pregătirea acțiunii, în cursul căreia sunt definite: scopul și proiectul acțiunii; b) decizia de a acționa; c) executarea acțiunii, care începe prin aplicarea proiectului stabilit, continuă conform acestui proiect sau conform unui proiect modificat de evenimente. Al treilea grup de determinații – acțiunea se poate exercita eficient numai asupra unor sisteme controlabile, dirijabile și influențabile de către agentul uman. Sistemul dat se constituie din fenomene, procese sociale și naturale care influențează buna desfășurare a acțiunii.

E necesar a evidenția că previziunea devansează pregătirea acțiunii. Prin urmare, într-o acțiune pregătită corespunzător, joncțiunea ei cu previziunea trebuie să se realizeze încă în faza de proiect sau în faza pregătirii ei. Întemeierea previzională a acțiunii constă în explorarea și determinarea orizonturilor ei viitoare. Această operație include stabilirea spectrului de consecințe posibile ale acțiunii, prezentarea rezultatelor probabile ale acesteia, precizarea raportului în care se găsesc rezultatele anticipate cu condițiile și disponibilitățile necesare ei. Explicarea viitorului acțiunii presupune, de asemenea, stabilirea sistemelor asupra cărora se poate și trebuie să se acționeze: care sunt mijloacele ce se impun, când sunt necesare intervenții pentru corectarea din mers a acțiunii; surprinderea sistemului de aspirații, valori și dorințe ale agenților umani.

Determinarea principalelor coordonate viitoare ale acțiunii se realizează, în primul rând, prin constituirea proiectelor ei. De aici rezultă că cunoașterea viitorului unei acțiuni se exprimă, în principal, sub formă de proiecte. Ce sunt proiectele de viitor și ce se poate proiecta. Unele orientări (pronunțat subiectiviste) concep proiectul de viitor al acțiunii ca expresie a imaginației pure, a ficțiunii și a fanteziei libere, exprimând mai mult intenții și dorințe decât

posibilități și disponibilități. Teoreticianul francez Bertrand de Juvenel consideră că proiectul este expresia unei ficțiuni nonfactice ce servește ca sursă pentru sistematizarea acțiunii. Proiectul, în opinia lui, nu indică fapte, ci intenții și dorințe ale subiectului. El opune previziunea, operație ce explorează viitorul probabil, proiectului, care imaginează viitorul de construit. Pentru ca să-și îndeplinească rolurile lor de optimizare a acțiunii, proiectele trebuie să plece de la studiul tendințelor legice și a posibilităților și disponibilităților confirmate, cu explorarea viitorului probabil. Astfel, proiectul se transpune în acțiune sau capătă operaționalitate. Dacă previziunea explorează un evantai de alternative posibile ale viitorului, atunci proiectul indică operațiunile sau alternativele de realizat, asumate de către un factor de decizie sau putere. Prin asumarea lor și fixarea în proiecte, alternativele și opțiunile stabilite devin astfel obiective de realizat. Obiectivele sunt anticipări ideale ale unor rezultate sau finalități ale acțiunii în care este interesat agentul – și surprinde viitorul dezirabil (adică este o oglindire a năzuințelor și a aspirațiilor umane), pe când previziunea anticipează viitorul sub mai multe aspecte: ca viitor probabil, posibil și dezirabil. Previziunea este aceea care schițează mijloacele și ordinea operațiilor necesare realizării unor obiective dorite de om.

Legătura previziunii de acțiune se realizează prin intermediul operației de proiectare. Previziunea este chemată să reflecte întregul evantai al direcțiilor, posibilităților și tendințelor legice viitoare, naturale și sociale și a celor rezultate din acțiunea umană; proiectul redă doar indicatorii de îndeplinit, obiectivele obligatorii de construit prin acțiunea macro - sau microgrupurilor sociale. Așadar, proiectarea nu poate reține întregul evantai al variantelor și tentințelor explorate de previziune. Ea selectează doar acele posibilități care corespund unor criterii morale, valorice și politice ce devin norme ale activității de proiectare și ale acțiunii de realizare a celor proiectare. Deci, previziunile sociale trebuie să exploreze alternativele viitorului atât pe baza actualei scări de valori, cât și în temelul sistemului de valori ce urmează să se constituie în perspectivă.

Prefacerile cu care viitorul invadează prezentul devin componente necesare ale condiției umane de existență. Modul în care viitorul pătrunde în actualitate conduce la o treptată desprindere a omului de civilizația numită tradițională, guvernată de norme și obiceiuri născute dintr-o îndelungată tradiție și sisteme de valori „moștenite din bătrâni” și integrarea lui, într-un proces al schimbărilor rapide și accelerate, așa după cum remarcă și A. Toffler – „un ritm de viață mai rapid”. Într-o asemenea situație, erudiția și înțelepciunea proprii societății contemporane trebuie să se formeze cu precădere din cunoștința cu sens proiectiv, ce exprimă procese în desfășurarea lor dinamică. Acest gen de cunoștințe numite și cunoștințe de tipul: „știu cum”, „știu unde”, nu redau atât acțiuni terminate, cât căile, obiectivele, proiectele, strategiile și tacticile realizării lor. Una din dimensiunile caracteristice ale raportării omului la ziua de

măine este starea de spirit privitoare la viitor. Un alt element al fenomenului consemnat este declanșarea unei acute nevoi de previziune. Trebuie să distingem previziunea proprie oricărei activități umane, care este numită previziune naturală, de cea intenționat cultivată spre a-l orienta pe agentul uman în împrejurări ce se prefac neconținut, caracteristice epocii contemporane. Controlarea proceselor de mare mobilitate ce se petrec în prezent solicită construirea de previziuni cultivate. Activitatea de cultivare a previziunii presupune, în primul rând, depășirea nivelului de raportare pur emoțională a omului la viitor și ridicarea acestuia la nivelul abordării de strictă specialitate. Obiectivul consemnat reclamă trecerea, în explorarea viitorului, de la stadiul opiniei, al cunoașterii comune și al inteligenței native la investigarea acestuia în conformitate cu exigențele cunoașterii științifice, ceea ce permite subordonarea reacțiilor afective față de viitor unor încercări de abordare teoretico-științifică a problematicii acestuia.

Referințe bibliografice:

1. MALIȚA, M. *Cronica anului 2000*. București: Editura Politică, 1975.
2. MALIȚA, M. *Zece mii de culturi și o singură civilizație*. București: Nemira, 1998.
3. LANȚOȘ, Ș. *Valoarea euristică a previziunii științifice*. Cluj-Napoca: Dacia, 1976.
4. TOFFLER, A. *Șocul viitorului*. București: Editura Z, 1995.
5. TOFFLER, A. *Puterea în mișcare*. București, 1995.
6. КУЦЕНКО, В. И. *Научное предвидение общественных процессов*. Киев: Наукова Думка, 1990.

LIBERTATEA – SCOP SAU MIJLOC?

ANTOCI ARINA
Conf. univ. UASM
SCOBIOALĂ NADEJDA
Lector superior UASM

Preceptul kantian – acela de a nu trata omul decât, simultan, drept scop și mijloc – este prea arareori respectat în universul uman (și cu deosebire în cel politic) de până acum. Și apoi se mai poate întâmpla ceva: omul, în ansamblul existenței sale, poate fi, totodată, mijloc și scop, dar unele aspecte ale schimbărilor care îl privesc sunt doar un mijloc pentru acțiuni orientate într-o perspectivă diferită. Este răsplătit, sau consolată, pentru faptul de a fi utilizat drept mijloc, prin aceea că i se conferă, sub un alt aspect calitatea de a fi un scop.